Оригинални научни рад
УДК: 821.163.41.09-1:398
ИД: 199685644

Марија Д. Миљковић[1]
ОШ „Бранко Радичевић" у Косовској Митровици

МАРКО КРАЉЕВИЋ

(запис Дене Дебељковића, интернационални мотив – муж на свадби своје жене)[2]

Сажетак. Овај рад има за циљ да покаже неке мотиве у циклусу песама о Краљевићу Марку којих, судећи по насловима, нема у Вуковим збиркама народних песама, а акценат је стављен на песму *Марко на свадби своје жене* из рукописа Дене Дебељковића. Песма је анализирана кроз интернационални мотив – *муж на свадби своје жене* и на тај начин доведена у везу са епском песмом ускочког циклуса *Ропство Јанковић Стојана.* Због уочавања великог броја сличности између ове две песме, биће речи и о аутохтоности песама забележених на Косову и Метохији. Захваљујући Дени Дебељковићу, записивачу народних песама на Косову и Метохији, примећује се да Краљевић Марко у истима није опеван као јунак на мегдану, већ као човек коме је стало до очувања породице, иза чега се, могуће је, крије менталитет косовско-метохијског народа.

Кључне речи: Краљевић Марко, Косово и Метохија, динарски крај, муж, свадба, жена, иницијација, аутохтоност.

[1] miljkovicmarija@ymail.com

[2] Рад је примљен 31. марта 2013, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. јула 2013.

Српска народна епика опевала је велики број догађаја, као и јунака који су у њима учествовали, о чему сведоче друга, трећа и четврта књига Вука Стефановића Караџића. О већини тих јунака читамо у песмама које припадају одређеним циклусима српске народне епике, у којима су опеване њихове вештине у руковању сабљом, јахању коња, односу према жени. Међутим, једно име остало је забележено у највећем броју српских народних епских песама; читав циклус песама посвећен је јунаку који је својим подвизима и понашањем оставио снажан утисак на људе око себе. Марко Краљевић, историји познат као син краља Вукашина и мајке Јевросиме[3], велики је јунак, коме је народни певач посветио највише пажње, певајући о његовом односу према мајци, непријатељима, жени (како својој тако и туђим), брату, српском и турском народу. У свим тим односима, Марку Краљевићу нема шта да се замери: према свима њима Марко поступа исправно, управо онако како доликује сину, брату, јунаку. Треба рећи да се историјски Марко разликује од Марка о коме сазнајемо из његове епске биографије. Фактичка историја оставља нам податке да је Марко Краљевић погинуо у бици на Ровинама, и то борећи се на страни Турака чији је вазал постао по смрти свога оца, краља Вукашина, који је погинуо 1371. године у Маричкој бици. Из непознатих разлога није учествовао у Косовској бици, 1389. године.

Песме које опевају Марка Краљевића односе се на догађаје после Косовске битке (1389), а у њима је Марко Краљевић заштитник недужних који пате и страдају. Вук Стефановић Караџић, највећи сакупљач српских народних песама, забележио је велики број песама о овом великом јунаку, које је записао од људи у динарском крају. Али ту се није стало. Захваљујући Дени Дебељковићу[4] и Ивану Степановичу Јастребову[5], као и Владимиру Бовану[6], забележен је велики број песама о Марку Краљевићу на про-

[3] „Јевросима, жена српског краља Вукашина Мрњавчевића, мајка Марка Краљевића. Спомиње се у историјским изворима 1370, под именом Алена (име Јевросима је можда монашко). У епској традицији, етички узвишена личност коју син увек поштује. Многе песме о Марку имају устаљену сцену вечере и разговора с мајком као уводни део (*Вино пије Краљевићу Марко – са старицом Јевросимом мајком, Орање Марка Краљевића,* Вук II- 72; *Сједе Марко за вечеру с мајком, Женидба Марка Краљевића,* Вук II-55). Најимпресивније дат лик у песми *Урош и Мрњавчевићи* (Вук II- 33)", (Пешић и Милошевић-Ђорђевић, 1996, стр. 104).

[4] „Српске народне умотворине са Косова из рукописа Дене Дебељковића", приредио др Владимир Бован, Академија наука и уметности Косова, Приштина, 1984.

стору Косова и Метохије, које нам помажу да Марка сагледамо из другог угла. Заправо, сам крај, Косово и Метохија, разликује се од динарског краја у коме се живот није могао замислити без гусала и гуслања. У овом крају, који је више лирски него епски, Марко Краљевић је опеван нешто другачије. Записи ових песама са Косова и Метохије о Марковом јунаштву доводе га у везу са војводом Момчилом, његовим ујаком, од кога је јунаштво и наследио, а што показују и стихови:

Па он узе Момчилову сестру,
Њу ју узе за вијерну љубу.
Бог му даде једно мушко чедо,
Мушко чедо, Краљевића Марка.

(Дебељковић, 1984, стр. 228)

У песмама о Марку Краљевићу забележеним на Косову и Метохији наилазимо на елементе народне бајке (у песмама о Марку и вилама, нпр.), као и на елементе легендарног (у песмама о Марку и светицама).

Какав је Марко у односу према жени, другим женама, својим родитељима, непријатељима, сазнајемо управо из ових песама. Њих нема много, а разлоге за то на неки начин даје и наш познати географ Јован Цвијић који је записао да у овом крају људи „имају више дара за лирске но за епске песме. Епске су песме ређе но у динарској области" (Цвијић, 2000, стр. 80).

Овај рад има за циљ да покаже неке мотиве у циклусу песама о Краљевићу Марку којих, судећи по насловима, нема у Вуковим збиркама народних песама, а акценат стављам на песму *Марко на свадби своје жене* (Дебељковић, 1984, 253). И док се песме о Марку Краљевићу у Вуковој збирци односе углавном на Марково јунаштво, на његове мегдане из којих увек излази као победник[7], дотле је народни певач са Косова и Метохије, поред Марка у двобоју, о његовом јунаштву певао и на посредан начин. Наслови ових песама упућују највише на Марков однос према жени која, поред

[5] Иванъ Степановичъ Ястребовъ: *Обычаи и пясни турецкихъ Сербовъ*, С. Петербург, 1886.

[6] Владимир Бован, „Српске народне песме са Косова и Метохије", Јединство, Приштина, 1977.

[7] *Марко Краљевић и Мина од Костура, Марко Краљевић и Арапи, Марко Краљевић и Ђемо Брђанин, Марко Краљевић и Муса Кесеџија* итд. (Вук Стефановић Караџић, СНП II).

своје главне улоге, има и улогу спасиоца у одређеним ситуацијама. На тај начин, народни певач на Косову и Метохији, као главно обележје овог јунака, дао је верну љубу у чију је верност Марко Краљевић могао да се клади, знајући да га неће издати, о чему читамо у песми *Марко се клади у верност своје жене* (Дебељковић, 1984, стр. 248). Жена је у овим песмама приказана као поштена, досетљива и верна љубу која заслужује место поред највећег епског јунака. Она није приказана као издајица чак ни онда када после дванаест година живота без свог господара, испоштовавши сва тадашња правила о брачној заједници, покушава да се преуда, у чему ће је прекинути управо дугоочекивани господар. Дакле, у песми *Марко на свадби своје жене* (Дебељковић, 1984, стр. 253), после уводне народне формуле, карактеристичне за ове песме (*О, фала Боīу, фала јединоме)*, Марко је ухваћен од Турака док је скитао *īо арайске земље* и бачен у тамницу у којој је тамновао девет година[8]. Код куће га је све то време чекала верна љубу која сада тражи од старе мајке, односно свекрве, благослов да се преуда, јер следећи стихови указују на то да је Краљевић Марко мртав:

Се Марко се ниīда жив не чује,
ни у живе ни у īусте īласе.

(Дебељковић, 1984, стр. 253)

Сами почетак ове песме подсећа нас на песму ускочког циклуса *Роīсīво Јанковић Сīојана* (СНП III, бр. 25), у којој након девет година Стојан Јанковић, ускок из Равних Котара, пошто је побегао из турске тамнице, заједно са својим братом Смиљанић Илијом, долази својој кући где затиче сватове и своју жену као невесту. Све се то уклапа у интернационални мотив о дугогодишњем одсуствовању мужа, његовом изненадном доласку, и то баш на дан женине преудаје, као и о срећном препознавању до којег долази на крају песме. Након њеног разговора са старом мајком, преудаја се одлаже за три године. То нас наводи на помисао да мајка на тај начин продужава време које користи за молитве упућене Светом Тројству да јој се син врати.[9] Још једна чињеница може ићи у прилог томе да је јунак жив; наиме, „одређене епизоде су

[8] „Devet, kao posljednji u nizu brojeva, istodobno najavljuje kraj i početak. tj. prijelaz na novu razinu. On sadrži ideju ponovnog rođenja i klijanja" (Rječnik simbola, 1989, str. 119).

[9] „Za kršćane je to dovršenost božanskog jedinstva: Bog je jedan u tri osobe" (Rječnik simbola,1989, стр. 709).

набијене емоцијама и драматиком, иако се зна да ће сукоб Марко разрешити у своју корист" (Самарџија, 2008, стр. 290). Верујући у његове способности, како физичке тако и психичке, јер Марко није био само снажни јунак већ и човек са другим врлинама, мајка се надала да породично огњиште неће морати да се угаси преудајом снаје која је девет година стрпљиво чекала свог мужа. Од Марка Краљевића ни трага ни гласа; и после три године не чује се *ни у живе ни у пусте гласе* (Дебељковић, 1984, стр. 253), тако да мајка, након поновног разговора са својом снајом, даје *изин* за преудају за коју остављају време од недељу дана колико је потребно да се скупе сватови.

Међутим, иако је далеко од куће, од мајке и љубе, Марко Краљевић није необавештен о преудаји. Вест о преудаји Марко добија у сну[10] који се у народним песмама јавља као предсказање да ће се обистинити оно што је сањано.[11]

Пушти господ ветар и виришће
од тамнице врата поломија ,

(Дебељковић, 1984, стр. 254)

стихови су који представљају излаз овог великог јунака из тамнице чију је молитву Господ услишио. Посебну пажњу треба посветити Марковом доласку кући где *бију сурле и гочеви,* а у којој јунак затиче сватове. Прву купу вина надалеко чувеном, а у својој кући сада непознатом јунаку, наздрављају сватови, а за покој душе Марка Краљевића чија се љуба данас преудаје. Другу купу вина наздравља Марко Краљевић, а за своје здравље. И у следећим стиховима:

Ластавица старо гњездо трује
Старо трује, ново подновује.

(Дебељковић, 1984, стр. 254)

наилазимо на сличности са песмом *Ропство Јанковић Стојана*:

---

10 „San proročanstvo ili san pouka; manje ili više prikrivena pouka o nekom kritičnom događaju, prošlom ili budućem; često se smatra da je podrijetlo tih snova u nekoj nebeskoj sili" (Rječnik simbola, 1987, стр. 577).

11 У многим нашим народним песмама јавља се сан као предсказање одређених догађаја који се обистињују, нпр. у песми *Женидба Максима Црнојевића* (Вук Стефановић Караџић СНП II, бр. 89).

Вила ћиздо тица ластавица,
вила ћа је за девет година
и десете за седам месеци.
А данас ћа поче да развија.
Долете јој сив зелен соколе,
од столице цара честитоћа,
па јој не да ћиздо да развија.

(СНП III, бр. 25)

Паралела између ове две песме, несумњиво је, постоји. Оне су испеване на истој основи, у питању је интернационални мотив мужа на свадби своје жене, али се мора рећи да је песма *Ропство Јанковић Стојана* (СНП III, бр. 25) стилски дотеранија, односно вреднија, јер је песма о Марку Краљевићу испевана на територији Косова и Метохије, а оно што је Јован Цвијић записао за лирске песме косовско-метохијског краја, може важити и за епске:

„Али и најбоље од ових песама често су неразвијене и изгледају као пригушене. Осим тога, због особина дијалекта, са његовим муклим гласовима и архаичним облицима, немају довољно јасноће, благогласности и изразне снаге" (Цвијић, 2000, стр. 80).

Нико се од сватова и домаћих не сећа ко је у ствари млади тамничар и зашто је ту, сем верне љубе која схвата метафору свога мужа. Марко Краљевић своју жену назива ластавицом која је у српској традицији повезана са мртвима (Карановић, 2010, стр. 225), па је отуда и јасно како љуба препознаје свога господара; њих двоје се, тако, налазе на истој равни. С обзиром на чињеницу да Марко Краљевић долази из света мртвих (јер се тамница сматра хтонским простором), он доживљава трансформацију, па је сасвим нормално што га сватови не препознају. Такође, по правилима иницијације, јунак не може да се открије док га по неком знаку не препознају, па отуда и користи шифровани језик (у овом случају употребљава метафору), који има за циљ да присутне подсети на догађаје везане за његово одсуство. На овакав начин долази до процеса препознавања у којем главну улогу има обележје јунака (коњи, оружје, одећа итд). У овој песми, тих обележја нема јер стихови не одају информацију о томе како је Марко Краљевић дошао до своје куће, али метафора је љуби била довољна да наслути да се њен господар вратио кући. Иако га је препознала, љуба то не сме да покаже јер су постојала строго одређена брачна правила да се жена није смела обраћати мужу пре

свођења, а у неким срединама све и док не роди. Због тога ће се она обратити својој свекрви, док у песми *Ропство Јанковић Стојана* (СНП III, бр. 25), Стојанова љуба најпре дозива своју заовицу, што Зоја Карановић тумачи као „могућност аналогног искуства наизменичног боравка митског пара брат – сестра у свету мртвих, какви су Вавилонски Думуз – Ерешкигал" (Карановић, 2010, стр. 226).

Мајка пита *млада тамничара* одакле је, после чега сазнаје да је пред њом њен син, што мајку наводи на загрљај:

те заїрли млада тамничара,
заїрли їа и їа пољубила.

(Дебељковић, 1984, стр. 255)

Народни певач као да овом дугоочекиваном сусрету између мајке и сина не придаје много пажње, можда због тога јер је сасвим нормално да се једно другом обрадују. Али, помало неочекивано, у песми изостаје психичко стање мајке на које смо навикли, када након десетак година мајка угледа свог сина, и то живог.

У песми *Ропство Јанковић Стојана,* мајка јунака, који се после дужег времена враћа кући, умире. У запису песме Дене Дебељковића, са истим мотивом, смрти нема, што оставља простор за веровање и наду мајке да се њен син – јунак, некада мора појавити (отуда је и разумљиво што она жели да одложи преудају своје снаје). Ово је једина песма у циклусу песама о Марку Краљевићу са Косова и Метохије у којој овај велики јунак никога не убија, а народни певач прелази на разрешавање новонасталог проблема: сватови који се морају вратити без невесте.

Куда ће сватови који су дошли по девојку? Како ће се вратити без ње? Сазнавши ко се крије иза лика младог тамничара, сватови су се уплашили:

тад се они сви на ноїе диїли
да беїају како їде кој може.

(Дебељковић, 1984, стр. 255)

Јунаштво и снага Марка Краљевића огледају се чак и у овим стиховима у којима је опеван страх сватова; они беже и не знајући куд који, не би ли избегли кавгу са тим великим јунаком о чијем не само јунаштву, већ и чојству говори даљи ток песме.

Марко Краљевић врло добро познаје обичаје свога народа и ред[12], тако да не дозвољава сватовима да се врате без невесте. Уместо своје љубе, оправиће своју милу сестру[13], уз благослов:

Да би да Боī ајер да īу видиш!
И ако би у срећу јуначку
да ӣи роди неко мушко деӣе,
и īознаћеш чије је колено!
Родила му Бановић Секулу.

(Дебељковић 1984, стр. 255)

Наведени стихови могу да се доведу у везу са стиховима:

А Марко се ӣури на ујака,
на ујака војводу Момчила,

(СНП II, бр. 25)

где се Марково порекло везује за великог јунака војводу Момчила, издатог од своје верне љубе, кује Видосаве, и преваром савладаног од *журе Вукашина.* На самрти, Момчило ће Вукашину рећи да не узима Видосаву за љубу јер ће га издати, већ да узме његову сестру, милу сеју Јевросиму, што тако и бива. Тако се рађа велики јунак, Марко Краљевић, који је јунаштво наследио од ујака, и који поклања сватовима сестру која ће, у истоименом запису Дене Дебељковића родити још једног јунака, Бановић Секулу, препознатљивог по колену од којег потиче. Заправо, последњи стихови песме показују да је на овим просторима добро очуван аванкулт[14], који је подразумевао да је ујак био нарочити заштитник својих сестрића. У песми стоје стихови:

[12] Више о српским обичајима видети у: *Наш народни живоӣ I,* Тихомир Ђорђевић, Просвета, Београд, 1984.

[13] „Као што Думузова сестра остаје у доњем свету пола године, да би заменила брата, тако Стојанова сестра беспоговорно пристаје, кад је Стојан понуди сватовима, да је они одведу, што је у митском схватању, кад је ступање у брак у питању, аналогно одласку у туђи свет, који је даље аналоган свету мртвих" (Карановић, 2010, стр. 226).

[14] „Аванкулт је веома стар обичај у коме је утврђен изузетан правни положај ујака као нарочитог заштитника деце своје сестре. Положај ујака био је важнији него оца, домаћина породице. Посебно је долазило до изражаја право ујака о васпитању деце и увођењу младића у мушко друштво" (В. Енц. Лекс. зав. књ. 1).

Кад је мало Секул порасао,
іде іод иша Марко Краљевићи,
и са себе њеіа је водија.

(Дебељковић, 1984, стр. 225)

Занимљиво је да се у осталим делима народне књижевности Бановић Секула нигде не доводи у родбинску везу са Марком Краљевићем, већ са Хуњадијем Јаношем – Сибињанин Јанком.[15]

С обзиром на то да су у раду указане одређене аналогије са песмом *Ропство Јанковић Стојана* (СНП III, бр. 25), доводи се у питање аутохтоност ове песме о чему је подробно писао Владимир Бован:

„Народне епске песме са Косова и Метохије су аутохтоне и само је мали број настао под утицајем Вукове збирке. Иако стваране на архаичном језику једног од најстаријих наших наречја штокавског екавског говора, иако засићене турцизмима, многи записи не уступају пред записима из других крајева, чак и оних који су објављени као одабрани" (Бован, 1977, стр. 280–281).

Може се рећи да је већина епских песама суштински одавно испричана митска прича која је добила нови смисао јер је била подвргнута захтевима поетичког система. Не у потпуности, али стиче се утисак да је косовско-метохијским Србима пре неколико векова био познат барем делић митске приче о брату и сестри која је инфилтрирана најпре у песму ускочког циклуса, а потом и у ову песму о Марку Краљевићу.

Без сликања догађаја, односно саме борбе, карактеристичне за епску песму која је за циљ имала осветљавање јуначких особина неког епског лика, ова песма, као и многе друге записане на територији Косова и Метохије, акценат ставља на Маркову лирич-

[15] „Бановић Секула, ердељски Румун, угарски великаш и ратник из прве пол. 15. века, рођак Хуњадија Јаноша – Сибињанин Јанка. По песмама син његове сестре, Руде удовице или Јање. Постао слевонски бан 1446, погинуо 1448. на Косову, у боју угарске војске с Турцима (одакле узречица *Страдао ко Јанко на Косову)*. Јунак многих наших народних песама; опеван је као млад, храбар сестрић Сибињанин Јанка. Однос ујак – сестрић чини тематску основу већине песама. Епска традиција и у десетерачким и у бугарштичким песмама чува историјско сећање на Секулину погибију. Елементи веома старих слојева епике у претварање јунака за време боја у натприродну животињу, у овом случају змију – змаја, везују се за Секулу, што делимично може објаснити посебно презиме које му дају неке бугарштице (Дракуловић или Драгуловић)" (Пешић и Ђорђевић, 1996, стр. 23,24).

ност: осећања према љуби и очување породичног огњишта, што је косовско-метохијским Србима био императив. Његово јунаштво одавно је доказано на најбољи могући начин, али то није довољно да створимо комплетну слику о Марку Краљевићу. Због тога се народ на светој српској земљи потрудио да осветли његов лик са више страна како би његова епска биографија била потпуна.

ЛИТЕРАТУРА

Бован, В. (1977). *Српске народне песме са Косова и Метохије.* Приштина: Јединство.

Бован, В. (1990). *Народна књижевност.* Приштина: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ђорђевић, Т. (1984). *Наш народни живот I,* Београд: Просвета.

Карановић, З. (2010). *Небеска невеста.* Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Латковић, В. (1982). *Народна књижевност.* Београд: Народна књига.

Мелетински, Е. (1983). *Поетика мита.* Београд: Нолит.

Пешић, Р. и Милошевић-Ђорђевић, Н. (1996). *Народна књижевност.* Требник.

Rječnik simbola (1989). Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

Самарџија, С. (2008). *Биографије епских јунака,* Београд: Књижевност и језик.

Српске народне умотворине са Косова из рукописа Дене Дебељковића, приредио др Владимир Бован, Приштина: Академија наука и уметности Косова, Приштина, 1984.

Стефановић Караџић, В. (1987). *Српске народне песме III,* Београд: Просвета – Нолит.

Стефановић Караџић, В. (1987). *Српске народне песме II,* Београд: Просвета – Нолит.

Степановичъ Ястребовъ, И. (1886). *Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ*, С. Петербургъ.

Цвијић, Ј. (2000). *Балканско полуострво,* Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике и наставна средства.

Marija D. Miljković
E. S. „Branko Radičević", Zvečan

Summary

Kraljević Marko (record of Dena Debeljković, international motive of the husband at his wife's wedding)

This thesis has aim to show some of motives in cycle of poems about Marko Kraljević where according to titles is not in Vuk's collections of traditional poems and accent was placed on the poem „Marko at his wife's wedding". Poem was analyzed through international motive „husband at his wife's wedding „ and in that way was brought in correlation with epic poem of uskoks cycle „Janković Stojan Slavery". Due to detection of high number of similarity beetwen this two poems, it will be about autochtony poems recorded in Kosovo and Metohija. Thanks to Dena Debeljković, recorder of folk epic poems in Kosovo and Metohija, Kraljević Marko is not described as heroy in battle, but as man who cares about the family safety, where, beneath all, is possibly hidden mentality of people from Kosovo and Metohija.

Key words: Kraljević Marko, Kosovo and Metohija, dinaric area, husband, wife, wedding, initiation, autochtony.